

מבט על, גיליון 960, 3 באוגוסט 2017

משבר הר הבית ועבודת הקבינט – לקחים והמלצות

עמוס ידלין

המשבר שפרץ סביב הר הבית הסתיים בשלב זה, אך המאזן הכולל לגביו אינו משביע רצון. משום שאין ספק שאירועים עם מאפיינים דומים יתרחשו בעתיד וחשוב יהיה לסייםם בפחות נזקים מדיניים וביטחוניים למדינת ישראל, יש לקיים תהליך למידה ותחקור שאיננו חקירה המחפשת אשמים, אלא כזה החותר להפקת לקחים שיסייעו לקבינט המדיני-ביטחוני לתפקד טוב יותר במשבר הבא.

נדמה ששיאו של משבר הר הבית מאחורינו. סיכום האירועים מלמד שלמרות תחזיות מסוימות, המזרח התיכון לא "בער". הציבור ומנהיגי האזור טרודים מדי במשברים אחרים. גם אינתיפאדה שלישית לא בפתח. אולם, לא ניתן להתעלם מהביטויים החמורים של המשבר, ובראשם שני פיגועים נגד ישראלים (בהר הבית ובחלמיש), מתיחות גבוהה מול ירדן, המשך הרעת היחסים בין הציבור היהודי לציבור הערבי בישראל וכרסום נוסף בתפישת הריבונות העמומה של ישראל בהר הבית.

כמו במקרי עבר, מעל המשבר מרחפת עננה והיא שאלת התוצאות והמסקנות שהפיקה ישראל מהאירועים: האם נרשם הישג מדיני או ביטחוני לזכותה? אמנם אין צורך בוועדת חקירה או בדו"ח נוסף על עבודת הקבינט, אך מתוך הנחה שקיים סיכוי גבוה שאירועים עם מאפיינים דומים יתרחשו בעתיד - חשוב לקיים תהליך למידה ותחקור. מטרת התהליך המוצע אינה עריפת ראשים וחיפוש אשמים, אלא חתירה להפקת לקחים שיסייעו לקבינט המדיני-ביטחוני לתפקד טוב יותר במשבר הבא.

קשה לבודד את עבודת הקבינט. יכולת קבלת ההחלטות שלו נפגמת בשל יריבות פוליטית חריפה בין חבריו, הדלפות לתקשורת, חשש מוועדות חקירה עתידיות וחולשת הגוף שאמור להכין את התשתית לשיבותיו - המועצה לביטחון לאומי. לכן, הכרחי לקיים תחקיר שלא יתמקד בעצם עבודתו של הקבינט, אלא בסוגיות המהותיות והעקרוניות, וביעדים האסטרטגיים של ישראל. כבר לאחר אירוע הטרור בהר הבית, בו נהרגו שני שוטרים ישראלים, נכון היה להציב יעדים ברורים ולבחון לאורם, בכל נקודת זמן במהלך התפתחות המשבר, את ההחלטות בדבר התועלת והסיכונים האפשריים, הכרוכים במדיניות הקבינט ובפעולות הננקטות בהתאם לה.

היעד הראשון הוא ביטחון המתפללים, המבקרים ואנשי כוחות הביטחון בהר הבית. במסגרת זו, נכון היה לוודא שאין נשק נוסף במתחם ולהגביר את הפיקוח כדי למנוע הברחת נשק בעתיד. היעד השני הוא הכלת האירוע, קרי מניעת התפשטות המתח והעימות לשטחי יהודה ושומרון, ומניעת הסלמה מול העולם הערבי והמוסלמי. היעד השלישי הוא שימור וחיזוק יחסי ישראל עם מעגל

המדינות החולקות עמה אינטרסים משותפים באזור. בתוך כך שימור הסכמי השלום עם מצרים וירדן, ושיתוף הפעולה עם ערב הסעודית ומדינות המפרץ.

היעד הרביעי הוא שימור ההרתעה הישראלית, קיבוע דימוי העוצמה הישראלית והמחשת המחיר שיתלווה לפגיעה בביטחון ישראל באמצעות פיגועי טרור או כל דרך אחרת. היעד החמישי הוא ביסוס לגיטימציה בינלאומית לפעולה ישראלית, בדגש על הסכמה עם הממשל האמריקאי. היעד השישי הוא ביצור ריבונות ישראל על הר הבית, הכוללת אחריות למתרחש במתחם - בעיקר בהיבט הביטחוני - לצד הבנת תחומי האחריות של הווקף ומעמדה של ירדן באתר, כפי שמתבצעים בפועל מאז 1967 ותוקפו במסגרת הסכם השלום בינה לבין ישראל.

באופן טבעי, ישנם מתחים בין היעדים השונים שהוצגו. חשיבה אסטרטגית נכונה יודעת לקבוע סדר עדיפויות ולמצוא את האיזון העדין בין היעדים, בהתאם לדינמיקה המתפתחת ולאור האינטרסים העקרוניים שנקבעו. כשפרץ המשבר בהר הבית נראה היה בתחילה שנושא הביטחון הוא בעל המשקל הרב ביותר שעל השולחן, ולא הוקדש דיון מספק ליעדים ולנושאים האחרים. כך קרה שהוצבו גלאי המתכות במתחם בלי הידברות עם הווקף וללא תיאום עם ירדן, הרשות הפלסטינית ומצרים. המהלך החד-צדדי העניק במה לאויביה של ישראל לחתור לערעור המציאות. חמאס, התנועה האסלאמית-הפלג הצפוני, קטאר וטורקיה בחשו וחתרו כולן להסלמת האירוע.

בשבוע השני לפרוץ המשבר, ובוודאי לאחר אירוע הטרור בחלמיש, נוצר מתח בין היעדים האסטרטגיים. מחד חשש מהסלמה והצורך בהכלה ושימור הברית האזורית עם המדינות הסוניות, ומאידך צרכי הביטחון והחשש מיצירת תקדים של כניעה תחת לחץ. באופן פרדוקסלי, התקרית במתחם שגרירות ישראל בירדן, שבה נהרגו שני אזרחים ירדניים מירי של מאבטח ישראלי, אפשרה לישראל לסדר מחדש את הקלפים. למול עיניה היו מניעת הסלמה ושימור הסכם השלום עם ירדן, במחיר של לקיחת סיכונים בהיבט הביטחוני ופגיעה מסוימת בהרתעה ובריבונות הישראלית החלקית על הר הבית.

לאור ההתנהלות הישראלית, יש לבחון מספר סוגיות על מנת להתכונן טוב יותר משבר עתידי: ראשית, ראוי לשאול האם לא נכון היה להסתפק לאחר הפיגוע בהר הבית בחיפוש מידי במסגדים (שם אכן לא נמצא נשק) ולמקד את הפעולה הביטחונית במהלכים מדודים ומתואמים ככל האפשר עם ירדן, מצרים וערב הסעודית? שנית, האם נבחנה האפשרות לרתום כוחות מתונים יותר בקרב הציבור הערבי בישראל, ברשות הפלסטינית, בירדן ובמצרים, לצעדים שישככו את ההסלמה? אם הסיכוי לכך היה נמוך ממילא, ונכון היה לפנות לחיפוש פתרונות טכנולוגיים ומבצעיים, האם לא היה נדרש שיהיו בעלי חתימה נמוכה יותר מגלאי מתכות, ושיתרמו לשמירה על הביטחון בלי השפלה מיותרת של מתפללים (שרובם לא נוטלים חלק בפעילות האלימה)?

שלישית, האם ההערכה של גורמי שב"כ ואמ"ן בדבר התפרצות אינתיפאדה שלישית או "התפרצות הר געש" במזרח התיכון בעקבות נקיטת הצעדים הביטחוניים במתחם הייתה מבוססת, או הציגה מקרה קיצוני? מה היו יכולים להיות צעדים מתונים יותר, שהיו גורמים להערכה זאת לא להתגשם? רביעית היא סוגיית אורך הרוח והעמידות של ישראל. מהי יכולתה של מדינת ישראל לספוג הפגנות לא אלימות במשך זמן העולה על שבוע ימים? האם, במידה והיא יכולה, לא היה נכון לבחון לאורך זמן גם את כושר העמידה של המפגינים שהתייצבו נגד החלטת ישראל? האם יש צעדים מדודים אך תקיפים שהיו יכולים להפעיל לחץ פסיכולוגי ומהותי עליהם, ומאלצים אותם לחזור

לאתר גם בלי מילוי מירב דרישותיהם? האופן בו נפתר המשבר ותחושת ההישג עלולים לעודד לחץ ודרישות נוספות.

חמישית, יש לבחון את עיתוי האירועים ביחס לתיאום עם ארצות הברית, את מידת מעורבותה של האחרונה באירוע מסוג זה, ואת יכולתה להפעיל השפעה על המדינות הסוניות. לבסוף, ברובד אסטרטגי עמוק יותר, האם התחשבה מדינת ישראל בניהולה את משבר הר הבית בהשפעתו על האתגרים הביטחוניים הכבדים יותר שבפניה? במילים אחרות, מה יכולה להיות ההשפעה של מדיניות ישראל על נושאים כבדי משקל כמו ההתפשטות האיראנית באזור, עימות עתידי עם חזבאללה והניסיון לחדש את התהליך המדיני עם הפלסטינים.

התשובות שתינתנה לקבינט מביצוע התחקיר המוצע כאן תסייענה לישראל להתמודד טוב יותר עם המשבר הבא. סביר שהוא יגיע במוקדם או במאוחר, בין אם כתוצאה השחיקה בהרתעה הישראלית עקב ההתקפלות במשבר הנדון אשר שידרה חולשה, בין אם מהצורך להדוף הסתה מתמשכת, או בין אם מהשאיפה של הציר הרדיקלי לנצל הזדמנויות בזירה הפלסטינית להסלמה שתפגע בישראל. חשוב שהקבינט, בראייה קדימה, ינחה את גופי הביצוע המרכזיים לגבש מדיניות למוכנות ומניעה טובות יותר, ולהיערך בהתאם.

במסגרת זו יש לגבש עם מצרים וארצות הברית הבנות ומנגנונים למעורבות עתידית שלהן במשברים דומים. הכרחי לשקם את היחסים עם ירדן ולשתפה בממצאי התחקיר, אגב הבעת התנצלות ותשלום פיצויים למשפחת ההרוג הירדני בתקרית בעמאן (שלא נחשד בתקיפת המאבטח). יש לפתח כלים לניהול בר-קיימא בהר הבית במשותף עם ירדן וגורמים אחראיים בקרב הציבור הערבי במזרח ירושלים. במקביל דרוש להקדיש תשומת לב לגורמים יהודים, שפעולת נקם שלהם נושאת פוטנציאל נפיצות משמעותי בהרבה מכל גלאי מתכות שהוצב בהר הבית. לבסוף, יש לגבש מענה כולל - מדיני, מודיעיני ומבצעי – לזיקתן ופעולתן של התנועה האסלאמית בישראל, חמאס וטורקיה.

במצב בו המועצה לביטחון לאומי - המופקדת על הכנת דיוני הקבינט ותכלול המלצות הגופים הביטחוניים - נמצאת באיזון חסר והיא נטולת השפעה ממשית, חשוב ששרי הקבינט יגיעו לדיונים עתידיים מצוידיים במודל חשיבה הכולל את השאלות המהותיות שחובה לשאול. יותר מכך, עליהם להצטייד בתשובות שתתקבלנה בעקבות תחקיר אירועי הר הבית ביולי 2017.